

DESPRE CULTUL EROULUI TRAC ÎN DACIA

DE

CONSTANTIN C. PETOLESCU

De curind, prof. M. J. Vermaseren, redactorul cunoscutei colecții *Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain* (EPRO), E. J. Brill, Leiden, a început republicarea monumentelor zeului cavaler trac: *Corpus cultus Equitis Thracii* (EPRO, tomul 74). Până acum, au apărut două volume: I, *Monumenta orae Ponti Euxini Bulgariae* (1978; autori Zlatosara I. Gočeva și M. Oppermann) și IV, *Moesia Inferior (Romanian Section) and Dacia* (1979; autor Nubar Hamparțumian). Ca și cunoscuta lucrare a lui D. Tudor, *Corpus monumentorum religionis equitum Danuviorum*, I—II, Leiden, 1969—1976 (EPRO, 13), *Corpus cultus Equitis Thracii* depășește cadrul propriu-zis al cultelor orientale, fiind consacrat unor divinități originare din spațiul carpato-balcanic, din zona de contact dintre Orientul grec și cel latin.

Cartea lui N. Hamparțumian reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea vieții spirituale a populației Daciei și Scythiei Minor în epoca romană, adăugându-se altor cîteva publicate în aceeași colecție de autori români: D. Tudor, cu lucrarea amintită mai sus; I. Berciu și C. C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale*, 1976 (EPRO, 54); Al. Popa și I. Berciu, *Le culte de Jupiter Dolichenus dans la Dacie romaine*, 1978 (EPRO, 69); de menționat și alte studii ale unor istorici din țara noastră publicate în volumul *Hommages à Maarten J. Vermaseren*, I—III, Leiden, 1978 (EPRO, 68).

Volumul consacrat cultului Eroului trac în Dobrogea și Dacia romană cuprinde XVIII + 128 p., 103 planșe și o hartă cu localitățile din care provin monumentele. După lista abrevierilor (p. XI—XII), bibliografia monumentelor (p. XII—XVIII), urmează o scurtă introducere (p. 1—2), unde se fac referiri generale asupra problemei și organizării materialului. Lucrarea propriu-zisă cuprinde două părți: una generală, de interpretare (p. 5—25), tratînd cu atenție și măsură probleme precum proveniența pieselor, distribuția geografică, încadrarea cronologică, tipurile de monumente, categoriile „funcționale” (monumente votive și funerare), iconografia, tipologia, numele și epitetele zeului, adorantii (onomastica și originea etnică), în fine concluzii. Partea a doua cuprinde catalogul monumentelor: mai întîi cele din Dobrogea (care în antichitate a aparținut provinciei romane Moesia Inferior) (nr. 1—136), apoi din Dacia (nr. 137—174), cele de proveniență necunoscută, aflate în muzeele noastre (nr. 175—195), în sfîrșit monumentele epigrafice fără reprezentare figurată (nr. 196—205 din Dobrogea, nr. 206 de proveniență necunoscută). Urmează indici

(muzeu; indice geografic, epigrafic, iconografic; listă cronologică; indice de corespondență epigrafică).

Cum se observă, cele mai numeroase monumente (146) provin din Dobrogea (catalog nr. 1—136, 196—205); tot din Moesia Inferior provin probabil și altele, catalogate sub loc de descoperire necunoscut (nr. 175—195, 206). Autorul, care s-a ocupat timp de două decenii de antichitățile greco-romane ale Dobrogei, și-a adus prin această lucrare o contribuție valoroasă la cunoașterea vieții culturale și spirituale a provinciei dintre Dunăre și mare.

Nu mai puțin importantă este contribuția sa la prezentarea monumentelor Eroului cavalier din Dacia. Dacă ne oprim, în continuare, asupra acestora, este pentru că noi înșine am insistat asupra unora (furnizind și unele informații inedite lui N. H., care le citează la locul potrivit), precum și pentru faptul că după ce autorul a încheiat elaborarea lucrării s-au adăugat alte descoperiri. Considerăm deci util a avea o privire cât mai completă asupra acestor monumente.

Până la întocmirea *corpus*-ului de față, monumentele eroului cavalier erau risipite în diferite publicații (vezi bibliografia la p. XIII și urm.). Studiul cel mai recent și complet era cel al lui I. I. Russu, *Tracii în Dacia romană*, ActaMN, 4, 1967, p. 85—105; în acesta se catalogau ca sigure 30 de monumente ale cavalerului trac. În *corpus*-ul lui N. H., acestea se ridică la 33 (alte cinci, publicate de N. H. la capitolul cu monumentele din Dacia, sînt de proveniență necunoscută, nr. 170—174; dar două din ele, cele aflate acum în muzeul din Alba Iulia, pot proveni chiar din Dacia). Față de repertoriul întocmit de I. I. Russu, N. H. vine cu unele monumente în plus (nr. 148, 149, 151, 155, 159, 160, 168, 169), omite însă, probabil considerîndu-le nesigure, alte cîteva monumente (nr. 9—10, eventual și unul din numerele 13—14 din catalogul lui I. I. Russu).

Majoritatea monumentelor Eroului cavalier din Dacia au caracter votiv. Situația răspîndirii pe localități, cu completările recente, este următoarea (noi preferăm ordinea geografică, în locul celei alfabetice, pe denumiri moderne, folosită de N. H.):

— *Sucidava*: 6 piese (nr. 141—145 din catalogul lui N. H.; de adăugat un alt fragment de basorelief, cu inscripție greacă, descoperit în cetatea romano-bizantină, acum în muzeul din Corabia: D. Tudor, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 306—307, nr. 3);

— *Potelu*: 1 piesă (nu este dispărut, cum se notează în catalog, nr. 152; se află expus la Muzeul militar central, București);

— *Orlea*: 1 piesă (basorelief de marmură, inedit, în muzeul sătesc din Orlea, jud. Olt);

— *Romula*: 4 piese (numai două din ele sînt cuprinse în catalogul lui N. H., nr. 154—155). Dar, citind pe D. Tudor, I. I. Russu arată că în săpăturile de la Romula s-a descoperit în 1966 încă un fragment de placă de marmură cu reprezentarea acestei divinități (vezi acum și D. Tudor, OR³, p. 378 și OR⁴, p. 363; altfel, piesa este inedită, lăsînd să planeze îndoilei asupra existenței sale; probabil din această cauză N. H. a exclus-o din *corpus*-ul său; se cuvine deci ca autorul săpăturilor de la Romula să se pronunțe asupra existenței acestei piese). De asemenea,

Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități*, II, București, 1908, p. 539, nr. 10, publica (cu fotografie) alt fragment de monument al cavalerului trac, provenind din fosta colecție Papazoglu, descoperit la Romula. Astfel, din capitala Daciei Malvensis pot proveni patru monumente ale acestei divinități;

— *Slăveni*: 1 piesă (nr. 163);

— *Săpata de Jos* (jud. Argeș; în cartea lui N. H. apare greșit drept jud. Dolj): 1 piesă;

— *Drobeta*: 5 piese (nr. 146—149; o piesă este omisă de N. H.).

Al. Bărcăcilă, *Une ville daco-romaine: Drubeta*, București, 1938, p. 36, amintește descoperirea la Drobeta a două monumente ale cavalerului trac, trimitând la fig. 34, fără altă lămurire. De fapt, unul din cele două monumente este fragmentul de statueta aplatizată, publicat de N. H. în catalogul său sub nr. 149 (după deslușirile noastre); Al. Bărcăcilă l-a amintit fără vreo ilustrație, astfel că fragmentul de la fig. 34 (parte din capul și coama calului; dar fotografia, dintr-o greșeală de tehnoredactare, este răsturnată, ceea ce o face ininteligibilă) este probabil cel de-al doilea monument menționat;

— *Pojejena*: 1 piesă (nr. 151);

— *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*: 6 piese (nr. 156—161);

— *Sălașu de Sus* (jud. Hunedoara): 3 piese (A. A. Rusu și V.

Eskenasy, *SCIVA*, 29, 1978, 4, p. 573—577);

— *Micia*: 1 piesă (nr. 167);

— *Apulum*; 4 piese (nr. 137—140);

— *Războieni-Cetate*: 1 piesă (nr. 153);

— *Potaissa*: 4 piese (nr. 164—166; cea de-a patra a fost publicată de R. Rațiu și I. I. Russu, în *SCIVA*, 28, 1977, 4, p. 599—602);

— *Bolduș* (est de Turda): 1 piesă (omisă de N. H.; vezi I. I. Russu, *ActaMN*, 5, 1968, p. 470, *addenda*);

— *Gilău*: 1 piesă (nr. 150);

— loc de descoperire necunoscut (dar probabil din Dacia): 2 piese (nr. 173—174).

Este vorba, deci, în total de 41 de piese (43, cu cele două de proveniență necunoscută) — cu 8 mai multe decât cele catalogate de N. H. — ceea ce îndreptățește publicarea notei de față.

Între monumentele cavalerului trac, N. H. include și două monumente de caracter funerar — un perete de *aedicula* de la Micia (nr. 168) și un altar de la Ampelum (nr. 169); exclude însă peretele de *aedicula* de la Șeica Mică (jud. Sibiu) (nr. 25 a din catalogul lui I. I. Russu). Lipsesc însă simbolurile cunoscute în iconografia Zeului cavaler, deși imaginea călărețului nu poate fi considerată nici scenă din viața cotidiană (cel puțin în cazul monumenului de la Ampelum, cu inscripție, al cărui posesor nu a fost militar). Este vorba în aceste cazuri de eroizarea defunctului, ridicat astfel la condiția divină.

Cum rezultă din statistica descoperirilor și din compararea cu situația altor culte, credința Eroului cavaler a fost puțin răspândită în Dacia. În provinciile latine de la Dunărea de Jos (Dacia, Moesia, Pannonia) a cunoscut o mai mare răspândire credința așa-zisilor Cavaleri danubieni, din care în Dacia se cunosc pînă acum 57 de piese.

Deocamdată, nu se poate stabili dacă prezența monumentelor Eroului cavaler trac se leagă de condițiile generale ale difuziunii unor credințe de caracter salvator, ori de prezența unor elemente etnice trace; totuși, este semnificativ că în nici una din localitățile în care au apărut asemenea monumente nu se cunosc staționând *auxilia* de traci (cf. I. I. Russu, *op. cit.*).

SUR LE CULTE DU HÉROS THRACE EN DACIE

RÉSUMÉ

Discussions en marge du livre de N. Hampartumian, *Corpus cultus Equitis Thracii*, IV, Leiden, 1979, et compléments au répertoire des monuments de ce dieu en Dacie (1 pour Sucidava, 1 pour Orlea, 2 pour Romula, 1 pour Drobeta, 3 pour Sălașu de Sus, 1 pour Bolduț-Potaissa).